

Референтно спеціалізовані дієслівні предикати у світлі теорії відмінкової граматики

Роботу виконано на кафедрі прикладної лінгвістики НУ “Львівська політехніка”

У статті здійснено спробу окреслити еволюцію понять відмінкової граматики і запропоновано можливість застосування її теоретичних засад до аналізу референтно спеціалізованих дієслів.

Ключові слова: предикатно-аргументна структура, семантична роль, означуваний учасник, референтно спеціалізовані дієслова.

Назарчук Р. З. Референтно специализированные предикаты в свете теории падежной грамматики. В статье сделана попытка очертить эволюцию понятий падежной грамматики и предложена возможность применения ее теоретических оснований к анализу референтно специализированных глаголов.

Ключевые слова: предикатно-аргументная структура, семантическая роль, определяемый участник, референтно специализированные глаголы.

Nazarchuk R. Z. Referentially Specialized Predicates in the Framework of the Case Grammar Theory. The article presents an attempt to outline the evolution of the notions of case grammar and suggests a possibility to apply its theoretical foundations to the analysis of referentially specialized verbs.

Key words: predicate-argument structure, semantic role, defining participant, referentially specialized verbs.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна когнітивна лінгвістика позначена підвищеним інтересом до проблеми моделювання структур репрезентації знань. Разом із фреймами, сценаріями, скриптами, прототипами пропозиційні моделі перебувають у центрі зацікавлень дослідників: “Когнітивний підхід дозволяє уточнювати поняття пропозицій за рахунок повнішого залучення до сфери аналізу принципів сприйняття світу: усі зовнішні події, об’єкти, явища і т. ін. сприймаються у взаємодії, співзалежності... Такі зв’язки та стосунки існують між різними сутностями, а уявлення про зв’язки та стосунки між об’єктами формуються у парі з уявленнями про самі об’єкти і породжують особливий тип репрезентації знань – пропозиційний” [2, 137].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. За концепцією Ш. Баллі, будь-яку пропозицію становить диктум (об’єктивна семантична константа) і модус (суб’єктивна змінна). Центр диктуму – предикат, а тип зв’язків предикатів з іншими рівневими слотами диктуму визначає насамперед внутрішня когнітивна диференціація самих предикатів, відображена у їхній семантиці [3, 135]. Структуру диктуму у відмінковій і фреймовій семантиці, семантичному синтаксису ототожнюють із предикатно-актантною рамкою або предикатно аргументною структурою, а предикатно-актантну рамку та предикатно-аргументну структуру, підкреслює Г. Гіздатов, “лінгвісти розмежовують відповідно до семантичної або синтаксичної дослідницьких позицій” [1, 113]. Найповніше сутність пропозиційної структури диктуму відображає поняття предикатно-аргументної структури, бо “аргумент може об’єднувати актанти і сирконстанти, а предикатно-актантна рамка відображає насамперед актантні зв’язки, хоча часто у лінгвістичній літературі поняття «аргумент» прирівнюють до таких термінів, як «актант», «семантичний відмінок», «валентність», «партиципant»” [3, 129].

Розробку інвентаря семантичних типів аргументів (семантичних ролей, тематичних ролей, тета-ролей, глибинних відмінків) почали у 1968 р., коли Ч. Філлмор увів термін “глибинний відмінок” (deep case) для опису стереотипних рольових характеристик імен дієслівного оточення, а термін “поверхневий відмінок” застосував до морфологічно оформлених словоформ довкола дієслова і таким чином побудував свою теорію для пояснення асиметрії семантичних функцій і морфологічних відмінків. Відомо, що витоки теорії Ч. Філлмора сягають уявлення про систему “Karakā” (актантів, факторів), що існувала у давньоіндійській граматиці Паніні, і де протраковано такі синтаксичні

функції іменників, як *karta* – діяч; *karma* – дія, мета, об'єкт; *karana* – знаряддя, засіб; *sampradana* – давання; *aradana* – відбирання; *adnikarana* – місцезнаходження [1, 114]).

Теоретичне переосмислення дієслівного статусу на основі набору і семантичних ролей аргументів (рольових типів дієслів) поставало неодноразово у центрі уваги дослідників (назвемо лише деякі праці – [4–9; 11; 12]). Досі дискусійною залишається проблема кількості аргументів при предикаті (у різних авторів від 5 до 100). Ч. Філлмор у ранніх працях відштовхується від семи або восьми семантичних ролей, серед яких:

- 1) Агенс – ініціатор подій;
- 2) Контрагент – сила або середовище, проти яких відбулася дія;
- 3) Об'єкт – учасник, що зазнає переміщення або змін;
- 4) Інструмент (Інструментив) – учасник-джерело безпосереднього фізичного впливу або стимул емоції;
- 5) Результат – учасник, що з'являється у результаті події;
- 6) Мета – місце, в якому відбувалася дія;
- 7) Джерело – місце, з якого відбувалася дія;
- 8) Експерієнцер (Експерієнтив) – учасник, що зазнає певного впливу у результаті дій.

Існує чітка ієрархія семантичних ролей для вибору підмета: якщо серед аргументів є Агенс, він займає місце підмета; коли Агенса немає, але є Інструмент, тоді підметом стає він; за відсутності Агенса та Інструмента підметом стає Об'єкт (Agt* > Instr > Obj) [5]. (Порівняймо у Р. Джекендоффа [7]: Act > Pat / Ben > Th > G / S / L чи у Р. ван Валіна [10]: Agt > Eff > Exp > L > Th > Pat).

Критерії виокремлення семантичних ролей постійно уточнювалися і продовжують уточнюватися. Початково категоричні тези:

- в одного предикатного слова не може бути двох аргументів із однією і тією ж семантичною роллю;
- однаковим семантичним ролям відповідає однакове синтаксичне вираження;
- спричинять проблему надмірної фрагментації ролей як нічим не обмежене їх збільшення у результаті семантичного та синтаксичного аналізу. Пізніше з'являться спроби уніфікації ролей, зведення їх кількості до “керованих” розмірів і запровадження для них інтегрованої семантичної картини (зокрема, опис ролей у термінах диференційних ознак і / або проторолей / гіперролей / макроролей [4; 12]).

Разом з тим, як засвідчують праці останніх років, поглиблюється інтерес саме до семантичного аспекту рольової граматики. І. Шлезінгер, аналізуючи праву валентність дієслівних предикатів, замість категорії обов'язкового аргумента вводить семантичне поняття “означуваного учасника” (*defining participant*), DP – [10, 58–64]. DP – це учасник, що за своєю смисловою сутністю є у події, описаній дієсловом: *He boiled the water*. – Абсолютно немислимо, що процес кип'ятіння може відбуватися без рідини, яку нагрівають, – підкреслює І. Шлезінгер [10, 58].

Трактування “означуваного учасника” близьке до тлумачення поняття референтної спеціалізації дієслівних предикатів, які є безпосереднім об'єктом нашого дослідження. Референтно спеціалізовані дієслівні предикати мають обмежене денотативне співвіднесення, і їхня семантика детермінує фізичні властивості об'єкта як “тіла”, закладені у його імені. З опорою на функційно-ономасіологічну методику нами було виокремлено певні функційні групи, як-от: дієслова, що відображають агрегатний стан речовини: “рідинність” – *vinaprovuvati* (воду), *cedzić* (mleko), *drain* (water)**; “твердість” – *dobhati* (камінь), *piłować* (drzewo), *face* (stone); “газоподібність” – *відводити* (газ), *wdychać* (powietrze), *scrub* (gas); особливості зовнішньої форми – *komu*, *katulać* (що-небудь кругле), *thirl* (with a sharp-pointed instrument); *буксирувати*, *ciągnąć*, *snig* (що-небудь важке); деякі інші характеристики речовини: *сипкість* – *pruscipati*, *zaprószyć*, *gravel*; *гнучкість* – *vumi*, *prąść*, *pirł* та ін.

Висновки й перспективи подальших досліджень. На нашу думку, детальна класифікація референтно спеціалізованих дієслівних предикатів на основі семантичних ролей їхніх аргументів (визначення рольових типів таких дієслівних предикатів) дозволить краще зрозуміти логіко-семантичні зв'язки, які поєднують подієві пропозиції у семантиці референтно спеціалізованих дієслів, і відкриє перспективу подальших наукових пошуків.

* Умовні позначення семантичних ролей:

Agt – Агенс

Instr – Інструмент (Інструментив)

Obj – Об’єкт
G – Мета
S – Джерело
L – Місце (Локатив)
Th – Тема
Dat – Датив
Ben – Бенефактив
Rec – Реципієнт
Exp – Експерієнцер (Експерієнтив)
Act – Актор
Eff – Ефектор
Obl – Інші

** З метою збереження прозорої структури ілюстративного матеріалу у його англійській частині не подаємо артиклів, прийменників тощо.

Література

1. Гиздатов Г. Г. Когнитивные модели в речевой деятельности / Г. Г. Гиздатов. – Алматы : Гылым, 1997. – 175 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова [и др.]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
3. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
4. Dowty D. Thematic proto-roles and argument selection / D. Dowty // *Language*. – 1991. – Vol. 67. – P. 547–619.
5. Fillmore Ch. The case for case / Ch. Fillmore // *Universals in linguistic theory* ed. by E. Bach & K. Harms. – N. Y. : Holt, Reinhart & Winston. – P. 1–88.
6. Grimshaw J. Argument structure / J. Grimshaw. – Cambridge, MA : The MIT Press, 1990. – 279 p.
7. Jackendoff R. Semantic structures / R. Jackendoff. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1990. – 322 p.
8. Jackendoff R. Toward an explanatory semantic representation / R. Jackendoff // *Linguistic Inquiry*. – 1976. – Vol. 7. – P. 89–150.
9. Larson R. On the double object construction / R. Larson // *Linguistic Inquiry*. – 1988. – Vol. 19. – P. 335–392.
10. Schlesinger I. M. On the semantics of the object / I. M. Schlesinger // *The verb in contemporary English. Theory and description* / ed. by B. Aarts & Ch. F. Meyer. – Cambridge : Cambridge U-ty Press, 1995. – P. 54–74.
11. Van Valin R. D. Exploring the syntax–semantic interface / R. D. Van Valin. – Cambridge : Cambridge U-ty Press, 2005.
12. Van Valin R. D. Generalized semantic roles and the syntax-semantic interface / R. D. Van Valin // *Empirical issues in formal syntax and semantics* / ed. by F. Corblin, C. Dobrovie–Sorin, J. Marandin. – The Hague : Thesus, 1999. – P. 373–389.

Ел. адреса: roksolyana@yahoo.com

Статтю подано до редколегії
04.04.2011 р.